

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՑԻ



Նորայրէն վերջը՝ ճննասէր Պ. Գառնիկ ֆետգլեան կ'ուսումնասիրէ կորիւնը, բըծախնդիր պրպտումներով կ'ուզղէ և կը լուսարանէ մինչեւ ցարդ հրատարակուած այն ամէն ձեռագիրները, կամ տպագրութիւնները, որոնք յանուն կորիւնի լոյս տեսած են:

Հեղինակին նպատակն է եղած 1894ի «Վարք Մաշտոց»ին որ լոյս կը տեսնէր մեր Ս. Ղազարի տպարանէն սրբագրել զայն, լուսարանել անոր մթութիւնները, պարզել խրճուովիւնները, հասկնալի ընել անհասկնալի մնացած կէտերը: Եւ այս լուսարանութիւններով, ճննասէր հեղինակը կը հաստատայ, որ վերջապէս կ'ունենանք մեր առջեւ Մաշթոցի վստահելի, դիրքիմաց բնագիրը «առանց որու առաջնորդութեան չէ կարելի գրել ճշգրիտ վաւերական հայոց պատմութիւն, ո՛չ եկեղեցական, ո՛չ մատենագրական և ո՛չ իսկ տոհմային»: Ասով հանդերձ, բանասէր հեղինակը ինքնին համաստրէն կը խոստովանի, որ մեծամտութիւն չէ ունեցած խորհելու, թէ իր այս ուսումնասիրութեամբ տուած ըլլայ Մաշթոցի վերջնական կատարեալ հրատարակութիւնը:

Այս ուսումնասիրութեամբ՝ յայտնի կ'ըլլայ ճննասէր հրատարակչին՝ լեզուական, մատենագրական, եկեղեցական, պատմական կարգ մը բազմաթիւ հարցեր, որոնք շատ աւելի խորունկ հետազոտութեանց կը կարօտին:

Քննասէր հեղինակը ջանացել է իր այս աշխատութեամբ հիմնաւորել, և ապահովել ճշգրիտ բնագիր մը «որ յիշատի, և ոչ թէ կարծեօք, կարինար նկատուի մօտաւորապէս սկզբնագիրը «այնպէս ինչպէս սա ելած էր կորիւնի գրչէն իբր 1500 տարի առաջ» Նորայրի բացատրութեամբ»:

Բանասիրական հետաքրքրութիւն մը կը շարժէ Մաշթոց անուան ստուգարանութիւնը: Գիրքը չ'անուանէր Մեսրոպ, ինչպէս պատմարան գրագէտ Լէօ անուանած է և այդ անունով հրատարակած է ամբողջական հատոր մը, այլ կը կոչէ Մաշթոց: Հոս գրիչս կը յանձնեմ ճննասէր հրատարակչին.

«Մեծ ուսուցիչին անունը նախընտրեցինք Մաշթոց դնել գրքին ճակատը, և ոչ Մեսրոպ, ինչպէս ունի վիճենտիկի տպագրութիւնը, որովհետեւ կորիւն Մաշթոց կ'անուանէ գիրքը միակերպ, և որովհետեւ համոզուած ենք թէ Խորենացիին տուած յորջորջումը (ամէն տեղ է Մեսրոպ կամ Մեսրոփը, միայն մէկ տեղ, Բ. Ժ. Մաշտոց) լոկ պատուանուն մը, յետոյ շինուած՝ «մեսրոփը» = սրովբէանման տէր նշանակութեամբ, որմէ Մարտովք և Մեսրովք (տես Սոփիքը Չյկկը. «Պատմութիւն վասն Սրբոյն Սահակայ հայրապետին և Մեսրովքայ վարդապետին, էջ 14 և մեծին Մեսրովքայ սրովքաստեան անուան»): Գարտազաի ստուգարանութիւնը իբր արարական «մեշրուֆ» (փառաւոր) բառին ծագում, անշուշտ ընտազրօսիկ է «և մերժելի»:

Գալով Մաշթոց անունին հաւանական ըստ ստուգարանութեան, ուրիշ տեղ (Անահիտ 1904) առաջարկած եմ ասոր արմատ նկատել Մաշթ կամ Մաշտ, —ոց ածանցով (ինչպէս Բարիկ, Բարց, Տիրիկ, Տիրոց, վարդապետաց անուններուն մէջ) և մաշտ արմատը նոյնացնել իրանեան մազտի (Mazd) հետ, ինչպէս յաշտ = yazd, պահ, deviyazto «որ յաշտ առնէ դիւաց, չաստուածոց, «կոպաշտ» մաշկ = mazk, եւայն, որմէ կազմուած է իրանեան Մազդակ անունը, Է դարուն Ն. Ք. մարական իշխանի մը անուն (Maspero)

և վիցերորդ դարու Յ. Բ. ծանօթ պարսիկ աղանդագետին անունը, և ստիպուած կը զգամ անխախտ մնալու այս ստուգաբանութեանս վրայ, իբր ամենէն հաւանականը, մինչև որ լուսագոյնը յայտ բերուի: Մաշտոց ինչպէս Mazdaկ կը նշանակէ «խմաստուն»:

Ա.

Հրատարակիչը ներածութեան մէջ կը յայտնէ իր քննութեանց լրջութիւնը, կորինը կը նկատէ մեր հին մատենագրութեան՝ բացառութեամբ խորհնացին՝ պայծառագոյն, ամենէն լուսապաճառ աստղը: Կորինի կենսագրութիւնը՝ ինքնակենսագրութիւնն է: Վրացի ծնունդ, և չի վաւանիր բարբարոս կոչել իր վրաստանը: Նորայր հաստատակամ կը պնդէ որ «Վարդ Մաշտոց»-ի հեղինակին կորինին գրչին արգասիքն են Ազաթանգեղոս, Բիւզանդ, Եւթաղ, Մակարայիցոց պատմութեան գրքերու թարգմանութիւնները: Այտնեան Արքահայր՝ Նորայրէն առաջ նոյնը ըսած է կամ նոյն կարծիքը յայտնած է իր «Քննական Գերականութեան» մէջ:

Պ. Ֆնտզլեան չի տարակուսիր ամենեւին ըսելու, որ կորինն է եղած հեղինակը «Ընդարձակ վարդապետութիւն Արքայ Գրիգորի» գրքին:

Մեր Հ. Գարեգին Զարփանաբեան՝ կորինին չ'ընծայեք այդ հեղինակութիւնը, նոյնպէս չ'ընդունիր որ Ազաթանգեղոսի և Բիւզանդի թարգմանութիւնները կորինի գրչէն ելած ըլլան. կը խոստովանի որ ոճի նմանութիւններ կան, սակայն ասոր պատճառն է, ըստ մեր նոյն հին մատենագրութեան հայր հեղինակին, որ կորին այդ պատմիչները շատ կարդալով անոնց ոճը կերպով մը իւրացուցած է: Ասկէ զատ մեր բազմաբեղուն բանասէր Հ. Գարեգին Զարփանաբեան՝ կորինի մթութիւններու մասին ժամանակին գրած էր հետագայ տողերը. թէ կորին «ընդհանրապէս ընտիր ու հայկական լեզուի հետ՝ մութ ու

խրթին դարձուածներ կը բանեցնէ, որոնց մով իր խօսքերը շատ տեղ անիմանալի կը մնան, Այս թերութիւնը՝ թերեւս զընչազրաց ալ թերութիւն է, որոնք շատ տեղ ինչպէս նաեւ ուրիշ զանազան զրուածքներ, սոսանկ ալ կորեան այս երկար կատարութիւնը՝ ուղածնուն պէս համառոտեք են, առանց գիտնալու կամ ուզենալու մտադրութիւն ընել թէ պակասը կտորը՝ մնացածին հետ անմիջական վերաբերութիւն ունենալով, այն պակասը մեծ փաս կը բերէ զրուածին ամբողջութեան»:

Այս թերութիւնները, խրթնութիւնները, մթութիւնները կորինին մէջ նշմարած են Հ. Սարգիսեան, Էմին, Գարագաշ, Նորայր, Հ. Կոզեան, այս առթիւ Պ. Ֆնտզլեան կը գրէ, թէ կորինի մթին հատուածները իանգարուած չեն, անլուծելի չեն. «Ինչպէս մտ և խորամուխ քննութիւն մը կորինի մտքին ոլորքին, ժանուածոյ ոճին մը մը մտմը, ընտելութիւն իր լեզուին, որ մերթ սեղմ և զեղչուած երով հոծ, և մերթ ճոռոմ ու յունարան, անակնկալ անսովոր բարդութիւններով խտացած է, ինչպէս նաեւ անխոնջ բաղդատութիւն իր միւս զրուածներուն ու իր ժամանակակցաց զրուածներուն յայտ պիտի բերէր բնագրին ուղիղ ըլլալը, և անոր իմաստը պայծառ լուսարանէր»:

Եւ ասի կը ցուցնէ ուսումնասիրութեան մէջ օրինակներով: Կորինի կեանքը առեղծուած է ըստ Պ. Ֆնտզլեանի. ան Վարդանանց պատերազմի օրով վախճանած պիտի ըլլայ. «Որովհետեւ եթէ դեռ կ'ապրէր, Հայ Եկեղեցւոյ և Վարդանանց հերոսական դիմակալութեան օրերուն, պիտի սպասէինք որ իրեն պէս եկեղեցւոյ եռանդուն և քիւրմ հետեւեւոյ մը քննէր Հայ Եկեղեցւոյ բուռն և յայտնի թշնամի հրապարակ եկած Սիւնական Վտասիկ վրայ իր գրած տարապայման բարձր դրուատականը կամ գէթ մեծապէս թիթեցնէր մեղմէր զայն՝ եթէ ոչ քննէր բոլորովին»: Անտարակոյս ոչ մէկը կրնայ հակառակը պնդել այս առարկութեան. դատողութիւն մը որ շատ տրակամաբանական է միանգամայն:

Այս առթիւ յարգելի քննասէր հեղինակը ինծի գրած նամակին մէջ (Ապրիլ 24-1930) կ'ըսէ. «Ո՛ր թուականին գրեց կտրիւն ապն մատենիկը զոր կարող եմ ապացուցանել թէ Մաշթոցի վարձաններէն 4-5 տարի ետքն էր, վարդաւանսց պատերազմէն առաջ և ոչ յետոյ, ինչպէս ոմանք, ընդ որս Բրոֆ. Ադոնց սխալ ըմբռնած են»:

Պ. Ֆնտզեան չի կրնար ընդունիլ որ կորիւնը Մաշթոցի վարքը գրելու համար՝ Ագաթանգեղոսի և Բիւզանդի երկերէն բանաբառերէն բրած ըլլայ, ահի գլուտ ամբաստնութիւն կը համարի. և կ'ըսէ թէ Մովսէս Խորենացին է որ «անբարեմատութիւն ունի քաղելու կորիւնէն»։ Հայկազեան բառարանի մէջ ալ կորիւն՝ բանաբառ ամբաստանուած է։ Մինչդեռ այդ կարծիքէն չեն եղած, այլ համամիտ Պ. Ֆնտզեանի գտնուած են օտարագիր հայագէտներ՝ Գուտշմիդ, Ֆէթթեր և Գէլցեր։ Մանաւանդ թէ Գուտշմիդ դեռ աւելի առաջ երթալով կ'ըսէ թէ կորիւն եղած է ուրիշ գրողներու ազգիւրը։

Ըստ քննասէր հրատարակողին, փարպեցիէն զատ, բոլոր յաջորդ մատենագիրները խեղաթիւրած են կորիւնի բառերը, նախադասութիւնները, նոյն իսկ հատուածները, իրենց բանաբառութիւնը պարտկելու համար։ Յաւային այն է որ յետոյ հեղինակին ձեռագիրը ընդօրինակողները և տպագրողները բնաւ այդ խեղաթիւրումներուն անդրադարձած չեն, որով կորիւնի գրիչը միջին մնացած է և լուսարանութեան կարօտ գտնուած է։

Անիրաւ չէ կարծեմ երբ Պ. Ֆնտզեան կը շեշտէ այս կտտը թէ, «Ո՛չ նուազ զըժբախտութիւն կրած է կորիւնի բնագիրը նոր քանասէրներու ձեռքէն, որոնք հին սխալները քիչ անգամ ուղղելով՝ նորբաւեցուցած են հարազատ կորիւնեան բառերու նախադասութեանց վրայ ուղղումներու ձեռնարկելով, նոր խանգարումներու և վրիպակներու դուռ բացած են. այնպէս որ կորիւնի շատ գովուած բայց քիչ խնամով ուսումնասիրուած մատենիկը՝ վրայէն

իբր 15 դարեր անցնելէն յետոյ, տակաւին չէ վիճակած իր սկզբնական ուղիղ հարազատ ձեւին ու կերպարանքին մէջ, և միջին թուող տեղերը լուսարանուած քննական հրատարակութեան մը, որ վասյէլ էր այնքան բացառիկ կշիռ և կարեւորութիւն ունեցող երկասիրութեան մը»։

Այս ակնարկուած պակասը փոքր ի շատէ դարմանուած կարելի է համարել՝ յարգելի քննասէր Ֆնտզեանի ներկայ ուսումնասիրութեամբ։

Բանասէր Նորայր Ժամանակին մեր նախնի պատմիչները ուսումնասիրելով, ցոյց տուած էր թէ ձեռագիրները սխալ ընդօրինակելով կամ տպագրելով պատմական որքան անտեղի անճշդութիւններ ծագած են։ Տիար Ֆնտզեան իր «Մաշթոց»ով Նորայրի գործը կը շարունակէ։ Անճշդութեան մէջ զլրացած են նոյն իսկ լուրջ բանասէրներ, Գարազեան նախկին Վիեննական Միփթարեանը, որ կը հրատարակէր «Ճշակ Սսկեղէն դպրութեան» հանդէսը (Փակագծի մէջ «Սսկեղէն», «Ոսկեղէն» ի կը փոխէր Արփար (Արփիա) բանը. . . անպատշաճ սրամտութեամբ)։

Մաշթոցի հեղինակին ուսումնասիրող Ֆնտզեան կ'ըսէ՝ «Գարազեան հայ այբուբենի գիւտը կը հասկնայ իբր հասարակաց (ամբողջ Հայաստան աշխարհի) հոգը եղած, «մանաւանդ կղերական դասուն, և տեղի ունեցած ժողովով եպիսկոսացն հանդերձ Սահակաւ և Մեսրոպաւ», նահմացելով այսպէս Մաշթոցի փառքը։ Եւ ինչո՞ւ. — Որովհետեւ կ'ըսէ Գարազեան՝ սխալ մէջբերումներով կորիւնէն «ժողովիցին (Սահակ և Մեսրոպ) աշխարհ, ահոյ խորհուրդ»։

Քննադատ հրատարակիչը դիտել կուտայ որ Գարազեան ժողովիցի բառին ճիշդ նշանակութիւնը հասկցած չէ. հոն այդ բառը կը նշանակէ միապետը, միացեղ։ Իսկ «աշխարհահոյ» բառը բնաւ չի նշանակեր «Համայն աշխարհին (հասարակաց) հոգ եղած» այլ կը նշանակէ «գալիստի հոգացող» երկրին վրայ հոգատար խորհուրդ (միտք)»։

Այսպէս Պ. Ֆինտզլեան իր ուսումնասիրութիւնը պատկանելի կ'ընէ յայտնական բանասիրաց, խտացնելով իր հրաւորութիւնը ընդհատական գիւտերով, որ կորիւնի հեղինակութեան կրած յաւատմանը, խաթարումները, յաւելումները կը կշռէ, կը ճշդէ, կը քշտէ:

Հայ հին մատենագիրներու ուսումնասիրութիւնը մասնագիտութիւն ընդդէմը, իրենց գիտերով պիտի յաջողին ճշգրտութեամբ պատմիչներու խաթարուած իմաստները և բառերը, ինչպէս գիտութեան և գրականութեան մէջ յաջողելու համար, առաջին պայմանն է սահմանափակուիլ ու չտարածուիլ, այլ մի միայն ճիշդ մը, նիւթ մը մշակել, այսպէս նաեւ բանասիրութեան մէջ ըննասէրը կը յաջողի այն ատեն, երբ իր ուսումնասիրութիւնը կը կեդրոնացնէ այս կամ այն մատենագրին կամ պատմական նիւթի մը մէջ: Այս կերպով մեր բանասէրները կրցան զուգահեռ ունենալ՝ Հ. Յակոբոս Տաշեան «Մայր Յուցակ հայերէն ձեռագրացոյցով. Հ. Բարսեղ Սարգիսեան «Ազգականագիտութեան և իւր բազմադրեան գաղտնիք»ով. Նորայր Բիւզանդացի «Կորիւն»ով. Փորթուզալ Միք. փաշա «Եղիշէ»ով: Լուրջ ըննադատը, մասնագիտութեան մէջ խորապէս մշակուած ըննասէրը, կարող է նոյն իսկ գլուխգործոցներուն սխալներն ալ ճշգրտել և սրբագրել: Այդ մասնագէտ ըննասէրը եղած է Պ. Ֆինտզլեանը, որ դիտել կու տայ թէ Հ. Ալիշան, Հ. Սարգիսեան, Գարագաշեան, Արտիս, Նորայր, Փորթուզալեան, հմուտ բանասէրներ ըլլալով հանդերձ, չեն անդադարած գրչագիր սխալներու և իրենց ալ աւելի մեծ սխալներու մէջ սայթաքել: Ուստի յիշեալ բանասէրներէն Ազգականագիտութեան «Բառարան» բառի սխալ ըլլալուն վրայ չեն տարակուսած, և չեն մոտաբերած որ խանգարում մըն է պարզապէս: Ըստ Պ. Ֆինտզլեանի կորիւնի մէջ այս բառին տեղ դրուած է «առ ոտս տանն...»: Գրչագրի այդ սխալը կ'ուղղէ ան «առ ոտստանն»:

Իսկ Նորայրի հմտութիւնը յարգելով

հանդերձ կորիւնի մասին, անոր լեզուական սրբագրութիւնները անճիշդ կը նշկատէ, և ցոյց կու տայ որ ոսկեղարեան չէ այդ ենթադրեալ հայերէնը: Նոյնպէս չի վարանի ըսելու, որ Նորայր հայկական կամ լաւ եւս ազգայնամոլ զգացումէն տարուած, չ'ուզեր որ ծննդեամբ վրացի եղած ըլլայ կորիւնը:

Բաց աստի տիար Ֆինտզլեան՝ կորիւն անունը թէեւ բնիկ հայ է և առիւծի ձագ կը նշանակէ, սակայն հոս եւս տարակոյտ կը հանէ, ըսելով որ նման անուն մը կ'իյնայ Քսրթիոն յաճախ գործածուած է վրացիներէն, որով հաւանական է որ մեր կորիւնն ալ ըստ յարգելի ըննադատին «Այս վրացին իր առած նախնական յոյն կրթութեան բերմամբ նախ յոյն կ'իւրիտն անունը առած, ու հայ շրջանակներու մէջ հայ կրթութիւն առնելով՝ իր անունը հայացած ձեւ մը առած կ'ընայ ըլլալ»: Ամէն պարագային ինչպէս լեզուն, այսպէս և իր անունն յունական դրոշմը կը կրէ, և տարակուսելի է անոր հայ ըլլալը զի քնաւ իր գրութեան մէջ չ'ըսեր մեր Հայաստանը, մեր հայ ազգը:

Հայագէտ Կոնիքեր, ըստ Պ. Ֆինտզլեանի այնքան քաջ հայագէտ մը չէ, և պատահաբանութեամբ չ'ընդունիլ այն խժոժ կրօնական հալածանքները որ կ'ընծայուի Մաշթոցին. և ցոյց կու տայ որ «Կոնիքեր ո՛չ հասկցած է կորիւնի իմաստը, ո՛չ ալ խնամով ուսումնասիրած է անոր ժամանակագրութիւնը, և հապճեպով յարուստ և անարդար յարձակումը մը ըրած է հայ եկեղեցիին և հայ ազգին դէմ»: Եթէ չեմ սխալի, յարգելի ըննասէրը հոս Կոնիքերի մասին քիչ մը աններողամիտ լեզու կը գործածէ, և չափազանց կասկածի մէջ կը դնէ անոր հայագիտութեան հմտութիւնը:

Բ.

Ընդհանուր մեր հայ մատենագիրները և նոյնպէս օտարագրի հայագէտները կորիւնի լեզուն զտած են իւրթին, մթին, Հայկազեան բառարանի մեծ հայկարան.

ներու համաձայն, Կորիւնի այդ ոճին մէջ կը տիրէ հարազատ հայկաբանութիւն, տեղ տեղ պարզ և վեհ, իսկ համառօտաբանութեան մէջ միայն մթին: Քննասէր Ֆրանսուազը, Կորիւնի հայերէնը եպիսկոպոսները եպիսկոպոսներ կը գտնայ, աշուշտ Մաշթոցի կենսագիրը մոլեռանդ յունարանութիւններուն: և այս շատ բնական էր, քանի որ հելլէն լեզուի և գրականութեան մէջ ծնած և սնած է անոր միտքը: Ան հայ լեզուին, մեր հին լեզուի իշխանն է եղած. համաձայն եմ, տիար Ֆրանսուազը այս խօսքերուն. «Կորիւնի չէ մատնանշել ուրիշ մատենագիր մը որ այնքան ինքնակամ, այնքան իշխանաբար վարուած լինի հայ լեզուի հետ, թեքելու զայն իր մտքի ոլորքին, արտայայտութեան սեպական եղանակին, նորաձեւելով բառակազմութիւն, հոլոքներու գործածութիւն, անսովոր առումներ, առանցում, շարադասութիւն, ամէն ինչ»: Այս սողերը գրողը նոյնպէս մեծ հաւատքով կը փաստարանէ որ Կորիւնի լեզուն Ե դարու առաջին կէսի Ոսկեդարեան հայերէնի պայծառագոյն անվերապելի դրոշմը կը կրէ ամէն տեսակէտով:

Հաստատակամ կը պնդէ, որ Կորիւնի իր գիրքը վարդանանց պատերազմէն վերջը գրած չէ, պատճառաբանելով որ եթէ այդպէս ըլլար, նոյն պատերազմէն քիչ վերջը նահատակուած Յովսէփի հայրապետի անունը որ շատ անգամ յիշուած է, «երանելի» մակդիրը տուած կ'ըլլար, ինչ որ չէ բրած:

Գ.

Ներածութիւնը արդէն ճշգրտիւ կը խտացնէ այն ամէն քննական տեսութիւնները զոր քննասէր Ֆրանսուազը պիտի ըզննէ կը գործածէ, և շնորհիւ իր քննապատում հմտութեան, կը լուսարանէ ոչ Կորիւնի մթին, այլ Կորիւնի մթին հուշակոյններուն մտքի մթութիւնները:

Տանդէն շատ մեկնողներ եղան, գրատուններ լեցուած են, մեկնիչներու երկերովը: Տանդէն իր լեզուական և գրական արժանիքէն վար չ'իջնար. Տանդէն մեկնողները զայն չեն կոչեր իւրթին, մթին,

անիմանալի, անհարթ, ճնշող լեզու, անդրնդապտոյտ պարբերութիւններ պարուռնակող հեղինակ, ինչպէս որ կոչած են մեր բանասէրները՝ Ոսկեդարեան հայկան բանութեան ամենէն հարազատ մատենագիր Կորիւնի:

Պ. Ֆրանսուազը ասպցուցանելու համար այս, կը հրատարակէ Կորիւնի գրած «Վարք Մաշթոցի» և կրնամ ըսել գրեթէ ամէն տող, ամէն բառ կ'ենթարկէ բառաքննութեան, մեկնութեան, և համեմատութիւններ ընելով. ահա այստեղ է հեղինակին մտքի խորհրդանշանը զմայելի հիգը, որով Կորիւնի իրբու մատենագիր, իրբու հայկաբան անգուգական բարձրութեան վրայ կը փայլէ:

Գ.

Յարգելի Ֆրանսուազ իր այս հեղինակութեամբ ինձ կը յիշեցնէ Միքայէլ փաշա Փորթուգալեանը որ արքունական պաշտօնեայ մ'ըլլալով, ժամանակ կը զանէր պարագելու Եղիշէի քննասիրական անգուգական գլուխգործոց աշխատութեան, այսպէս նաեւ տիար Ֆրանսուազը նմանօրինակ առեւտրական ծանրածանր վաստակէն պարագայ ժամերն ունիւնելով Կորիւնի ուսումնասիրութեան, հայ բանասէրները կ'ունենան «Վարք Մաշթոցի» մը աւելի գերազանց քան Նորայրի ուսումնասիրած «Կորիւն»ը, որ իզմիրեանց մրցանակին կ'արժանանար:

Կորիւնի պէս հեղինակ մը, որ աղբիւր եղած է ուրիշ մեր ոսկեդարու մատենագիր վարպետներուն, արժանի էր այս ուսումնասիրութեան. և զուցէ վաղը զեռ ուրիշներ աւելի նոր գիտեր ունենան և հաղորդեն մեզի այս ամենէն կարկառուն մատենագիր լեզուին և կեանքի մասին:

Քննասէր Ֆրանսուազը կարճատեսութիւն չի համարել խոստովանելու համեստութիւն մը որ ճշգրիտ գիտուններու միակ յատուկ առաքելութիւնն է. ան ինձի գրած մէկ նամակին մէջ կը յայտնէ. «Ես ինքս գիտակից իմ այս գործիս թերակատար բնութեան»...

Ու ես չեմ հաւատար որ եթէ ուրիշներ
փորձեն այս թերակատար զործը կատա-
րելագործելու դարձեալ չմնան թերակա-
տար մասեր: Անտարակոյս Նորայր «Կո-
րիւն»ը հրատարակելէն վերջը չէր կրնար
քնաւ գուշակել որ առեւտրական Ֆնտըզ-
լեան մը պիտի յաջողէր իր թողուցած
թերի մասերը լրացնելու: Ամէն պարա-
գային քսան տարիներ ասդին, մենք կը

տեսնենք որ զգալի շարժում մը մտած է
նաեւ ոչ եկեղեցական դասակարգին մէջ
լրջօրէն պարապելու հայ բանասիրութեան.
Էմին, Խալաթեանց, Փորթուզալ փաշա,
Հիսարիան մեկնեցան, անոնց կը յաջոր-
դեն Աղոնց, Աճառեան, Գազանճեան, Պըն-
տըզլեան: Յանազալի է որ այս հիներուն օրի-
նակին հետեւողներ գտնուին մեր նորերէն:
Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԱՂՈՅՔԻ ՄԸ

Տէր համօրէն աշխարհի եւ իմ սրտիս, ողջոյն քեզ.
Ողջոյն քեզ, ո՛վ Տէր ամէն կեանքի շումէն քերթոքեան,
Ողջոյն քեզ, Տէր իմ հոգոյս:

Հոգին յոգոյս է եւ իւրաւ, սիրտն հիշանդ.
Անհետացած՝ ժրպիտն, ուղիւն՝ մոյրոյս,
Տէր, զըթոքիսն իմ հոգոյս:

Ջնջուած ամէն խիւղ, շումէն աւտըղ մոքին մէջ սոզոյս.
Ա՛յ չեմ, ո՛վ Տէր, երթեմի հաշտացեալը խրոխտ:
Կորուս ամէն ինչ, կորսեք է հոգիս,
Պարսպը զիս կը նեղէ, եւ ցաւը զիս կը սպառէ:

Ո՛հ, որքան ինձ հերաւոյն ուղնչութիւնն է՝ քան իմ
Այս դանդաղկոտ հոգեվարքս.
Տէր, ինչո՞ւ չես միտ դրներ,
Ինչո՞ւ չես տար իմ հոգոյս աղաղակին պատասխան:

Դռն ես որ ինձ կը պակսիս, Դռն ես զոր ես կորուսի.
Այլ եչրս չեմ լրսեր Քեզ,
Այլ եչրս չեմ տեսներ Քեզ.
Ի՛նչ կրնամ, ի՛նչ կրնամ ես,
Եթէ Դռն զիս բողբոջես:

Եւ ինչքան կեանքը Քեզ հետ քսողք է ապրիլը, ո՛վ Տէր,
Ի՛նչքան եւ մահը մեռնիլն:
Կարենայի՛ ես սակայն տակաւին ձայնըդ լրսել,
Կարենայի՛ տեսնել Քեզ.
Թէ ո՛չ՝ զիս հետը պիտի տանի ոյիւնն ի կորոշտ.
Բայց թող դադրի այլ եւս իմ այս ահաւոր հոգեվարքս...
Եւ ըլլայ այս իմ հոգոյս խաղաղութիւն, ո՛վ իմ Տէր.
Ամեն, ամեն, եղիցի...

Թրգմ. Հ. Ա. ՂԱԵԿԵԱՆ

ՖԵՏԵՐԻՔՈՑ ՊԵՆԱԿԻ